

ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ ВИХОВАННЯ МИЛОСЕРДЯ В МОЛОДІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ XVII – ПОЧ. XX СТ.

У статті проаналізовано ідеї вітчизняних педагогів XVII – поч. XX ст. у контексті проблеми виховання милосердя в сучасній молоді. Висвітлено суть основних моральних категорій та їх роль у духовно-моральному розвитку людини. Виокремлено запропоновані у вітчизняній педагогічній думці шляхи виховання в особистості доброти, співчуття, готовності прийти на допомогу. Розкрито можливості використання розглянутих ідей в навчальному процесі сучасної школи.

Ключові слова: милосердя, доброта, співчуття, вітчизняна педагогічна думка, виховання.

В статье проанализированы идеи отечественных педагогов XVII – поч. XX ст. в контексте проблемы воспитания милосердия в современной молодежи. Освещена суть основных моральных категорий в духовно-моральном развитии человека. Выделены предложенные в отечественной педагогической мысли пути воспитания в личности доброты, сочувствия, готовности прийти на помощь. Раскрыты возможности использования рассмотренных идей в учебном процессе современной школы.

Ключевые слова: милосердие, доброта, сочувствие, отечественная педагогическая мысль, воспитание.

The ideas of Ukrainian educators in XVII – XX centuries in the context of the modern youth up-bringing of mercy are analyzed in the present article. The role of the main categories of kindness in the spiritual and moral development of a person is highlighted. The main trends in the up-bringing of kindness, sympathy, mutual aid in Ukrainian pedagogical thought are singled out. The ways of usage of the given ideas in modern school up-bringing are revealed.

Key words: mercy, kindness, sympathy, Ukrainian pedagogical thought, up-bringing.

Постановка проблеми. Проблема виховання милосердя як важливої якості людини хвилювала мислителів з глибокої давнини. Проте в сучасному суспільстві цій проблемі приділяється ще більше уваги з боку освітян. Це зумовлено тим, що кожна епоха потребує формування в молоді цієї добротності в силу необхідності постійного протистояння людства агресії та жорстокості. Тому члени суспільства на кожному етапі його розвитку покликані підтримувати та розвивати такі важливі особистісні якості, як

співчуття, турбота, милосердя, терпимість тощо.

Так, за біблійським принципом люди повинні «полюбити ближнього свого», тобто допомогти, підтримати та проявити доброту по відношенню до іншого. Але цей принцип, на жаль, не завжди реалізується в сучасному світі. Тому питання виховання милосердя й любові до оточуючих у молоді є на разі дуже актуальним, адже саме молодь найбільшою мірою схильна до негативного впливу з боку оточуючих людей.

Аналіз актуальних досліджень. Як з'ясовано, на сьогоднішній день науковці трактують поняття милосердя неоднозначно. Та більшість з них співвідносять цей термін з такими категоріями як любов, співчуття, людинолюбство та жалісність (В. Даль, С. Ожегов, Б. Бім-Бад), співпереживання, душевна щедрість, безкорисливе надання допомоги, чуйність (В. Шутова, О. Якиміва) тощо.

Незважаючи на те, що поняття милосердя цікавило ще мислителів давнини, завдання його формування в молоді вийшло чи не на перший план тільки в епоху Просвітництва. Починаючи з другої половини XVII століття активно поширюються цінні педагогічні ідеї про цей особистісний феномен таких видатних діячів, як Г. Сковорода, Ф. Прокопович, П. Малиновський, С. Вишенський та інші. Проте вивчення сучасної педагогічної літератури засвідчує, що науковцями не було проведено системний аналіз даних ідей, не визначався внесок цих видатних мислителів у дослідження проблеми виховання милосердя.

Однак вищевказані доробки можна творчо використовувати в процесі здійснення виховного процесу в сучасній школі. Адже, керуючись ідеями педагогів минулого, сучасні вчителі зможуть знайти ефективні методи боротьби з тими проявами в поведінці, які не відповідають загальнолюдським цінностям. Це зумовлює доцільність звернення до спадщини видатних педагогів XVII – поч. XX ст.

Метою статті є аналіз педагогічного доробку вітчизняних педагогів XVII-XIX ст. про виховання милосердя та розкриття перспектив їх творчого використання в сучасній школі.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить аналіз відповідних джерел, вітчизняні педагоги XVII – поч. XX ст. звертали значну увагу на виховання у підростаючого молодого покоління таких моральних якостей, як милосердя, толерантність, співчуття до інших людей.

Так, талановитий педагог-практик Ф. Прокопович у стінах організованої ним школи намагався поєднати сувору дисципліну з поважливим ставленням до кожної особистості та забезпечення міцного засвоєння нею провідних православних цінностей, серед яких виділяв сміливість і доброту. На його думку, доброта є природним станом для людської душі, й саме в ній концентрується краща сторона людства. Користолюбство, зажерливість, лицемірство ж мислитель вважав страшними гріхами [3, с. 31].

Великий педагог, філософ, суспільний діяч Г. Сковорода вважав за необхідне допомогти молодій людині відшліфувати свої життєві цілі, залучити до прогресивних гуманістичних цінностей серед яких чільне місце займають чесність, доброта, гідність, дружба та інші. У «Байках Харківських» він відмічає, що «милосердя, великодушність, справедливість, постійність, цнотливість ... Ось ціна наша і честь!» [5, с. 58].

З під пера визначного педагога та просвітника вийшла й низка афоризмів, які повчають, що неможливо вбити в собі зло, доки не зрозумієш, що таке зло, а що є добром. Мислитель також зазначає, що людська душа і друг – це, без сумніву, найцінніші поняття. Своїми висловами він повчає, що доброю, тобто справжньою, є та людина, яка завжди «виносить добре з доброго скарбу серця» [5, с. 102-122].

Г. Сковорода пропагував виховувати молодь на засадах гуманізму та любові. Він стверджував, що діяльність людей повинна визначатися не соціальним походженням людини, а природним покликанням до праці, причому ця діяльність повинна мати соціально корисний характер. Виступаючи за свободу та рівність людей, мислитель підкреслював, що саме організоване виховання допоможе сформувати справжніх людей, які будуть здатними забезпечити прогресивний розвиток усього суспільства [1, с. 52, 58].

Доцільно пригадати, що у той час суттєвий вплив на розвиток виховання

мали прогресивні ідеї таких відомих суспільних діячів, просвітників та педагогів як В. Каразін, І. Котляревський, Т. Шевченко, М. Шашкевич, О. Потебня, М. Костомаров та інші. Їх твори дотепер допомагають опанувати молоді найкращі національні цінності українського народу, а головне – жити й діяти відповідно до них. Просвітники закликали народ до активної боротьби проти зла й соціальної несправедливості та водночас виступали за відродження добра, милосердя й терпимості.

Загалом на той час великий вплив мали такі організації як «Слов'янське товариство Св. Кирила і Мефодія» та «Руська Трійця», котрі відстоювали ідею про необхідність знищення самодержавства та кріпацтва, забезпечення просвіти для народу, відкриття національних шкіл на засадах провідних гуманістичних цінностей, надання особливої уваги моральному вихованню молоді тощо.

У світлі цього інший відомий діяч – І. Котляревський проголошував важливість організації освіти на засадах гуманістичних цінностей не тільки на теоретичному рівні, а й на практиці, а також намагався організувати навчально-виховний процес на засадах таких цінностей, як добропорядність, милосердя, турбота та справедливість [4, с. 136-137].

Підсумовуючи вищесказане, слід зауважити, що виховання на підґрунті гуманістичних національних цінностей в епоху Просвітництва на українських землях проходило в умовах гострої соціальної боротьби українського народу на право навчати дітей рідної мови в найкращих народних традиціях, активно виступаючи проти національного гноблення. Саме милосердя як національна якість займало чільне місце в цьому процесі.

Історичний період з кінця ХІХ до початку ХХ століття також багатий на визначні імена, адже він пов'язаний з іменами таких видатних науковців і педагогів, як Х. Алчевська, К. Ушинський, М. Корф, М. Пирогов та інші.

Зокрема, М. Пирогов основним завданням освітнього закладу вважав створення сприятливих умов для організації молоддю власної самоосвіти на гуманістичних началах. А для цього, за його словами, треба постійно зміцнювати моральні сили кожного вихованця, щоб, виходячи зі школи, він зміг самостійно осмислити проблему й знайти оптимальний варіант її рішення.

Головна мета для М. Пирогова – становлення духовних якостей та ціннісних орієнтацій молоді [2, с. 101-102].

Геніальний послідовник кращих традицій гуманістичної педагогіки К. Ушинський став засновником теорії істинно народної школи. Він різко засуджував деспотичний спосіб правління й сповідував виховання такого доброго почуття, як любов. Педагог вважав, що жодному сердечному почуттю не приділяли стільки уваги, як любові. Філософи і психологи бачили ясно, скільки важливих явищ індивідуального й суспільного життя людини ґрунтується на почутті любові, але, незважаючи на це, воно лишилося чи не найбільш невизначеним з усіх сердечних почувань. Саме тому він вважає за потрібне звернути на нього безпосередню увагу й прищеплювати кожному учню [7, с. 332].

Як відзначав К. Ушинський, часто людині здається, що вона безкорислива, доброзичлива у ставленні до інших людей і щиро любить друзів своїх, але нехай вона уважно прислухається до того, яким звуком відгукнеться її серце на новину про несподіване збагачення або підвищення її друга. Автор упевнений, що якщо серце її видасть звук веселий, то тоді можна зробити висновок, що в людини справді добре серце й вона щиро любить свого друга [6, с. 326].

Великий педагог-гуманіст вважав, що духовний розвиток, духовне виховання людини зокрема і народу взагалі здійснюються не лише школою, а кількома великими вихователями: природою, життям, наукою і релігією. Їх уроки розвивають душу людини тільки тоді, коли душа ця хоч скільки-небудь до того підготовлена [7, с. 56].

К. Ушинський відзначав також значний вплив церкви на народ, яка звертається до безпосереднього почуття людини і потроху зачіпає її дух. І водночас педагог сповідував ідеї розвитку народної школи, яка б відкривала душу і серце народу [7, с. 58].

Видатний мислитель у своїх працях не раз вказував на необхідність такої постановки навчання й виховання, щоб із самого початку розвинути в дітей почуття безкорисливості, скромності й гуманне ставлення до особистості людини, не зважаючи на расу й національність. Одним з головних завдань

гуманного виховання він вважав розвиток у людини високих моральних якостей – чесності, справедливості, правдивості, щирості, милосердя, взаємоповаги.

Слід також звернутися до педагогічної спадщини С. Шацького. Його суспільно-педагогічна діяльність розпочалася в 1905 р. та проходила протягом дванадцяти дореволюційних років. Увесь свій талант він присвятив благородній справі виховання молодого покоління. Педагог боровся з проявами недовіри серед вихованців, відчуження, певного роду озлобленості в умовах колонії, проявляючи до дітей товариську та повагу. Його колектив вихователів упевнено намагався направити на дітей усю свою ласку та турботу, засвітити в їхніх серцях почуття вдячності. С. Шацький розумів, що шлях до добра, який потребує такої важкої душевної праці, дуже повільний, і тому можливість бачити добро повинна здійснюватися для вихованців протягом довгого часу й безперервно [8, с. 99].

Основною метою С. Шацького було досягнення того, щоб вихованці поступалися один одному й рахувалися з думкою іншого. Він вважав, що слова: «Тобі важко, дай я тобі допоможу!», – означатимуть, що в колонії не тільки трудове, а й хороше життя [8, с. 162].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши педагогічну думку XVII – поч. XX ст., слід відзначити, що гуманістичні ідеї широко пропагувалися тогочасними мислителями та науковцями. Вивчення їх праць довело, що в них порушувалися важливі моральні проблеми, висвітлювалися поняття добра й зла. Красною ниткою через усі твори проходить ідея про необхідність прояву кожною людиною милосердя та людяності, поваги й турботи про оточуючих тощо.

Висловлені погляди щодо виховання милосердя в молоді є доступними й своєчасними для впровадження в сучасну освітню практику, тому що цілком відповідають потребам сучасного суспільства та можливостям навчальних закладів. У подальшій дослідницькій роботі планується проаналізувати педагогічну спадщину видатних науковців другої половини XX століття.

Література

1. Білич Т. А. Світогляд Г. С. Сковороди / Т. Білич. – К. : Вид-во Київ. ун-ту. , 1957. – 112 с.
2. Пирогов Н. И. Избранные педагогические сочинения / Н. И. Пирогов. – М. : Педагогика, 1985. – 496 с.
3. Прокопович Ф. Христовы о блаженстве проповеди толкование / Ф. Прокопович. – СПб., 1922. – С. 31.
4. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.) . – Київ. : Наукова думка, 1991. – 384 с.
5. Сковорода Г. С. Байки Харківські. Афоризми / Г. Сковорода. – Харків. : Прапор, 1972. – 131 с.
6. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. – У 2 т. – Т.1 : Теоретичні проблеми педагогіки / К. Ушинський. – К. : Радянська школа, 1983. – 488 с.
7. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. – У 2 т. – Т. 2 : Проблеми російської школи / К. Д. Ушинський. – К. : Радянська школа, 1983. – 359 с.
8. Шацкий С. Т. Избранные педагогические сочинения / С. Шацкий. – М. : Гос. уч.-пед. изд. Министерства просвещения РСФСР, 1958. – 430 с.